

Stratifikace, zaměstnanecký sektor a volební chování

Klára Vlachová¹

Abstract

The most common bases of stratification are wealth and income, social class, gender, ethnicity, and religion. In this article I present how social classes, income groups, men and women, and catholics and non-religious people voted in elections to the Chamber of Deputies of the Czech Parliament in 2006. My analyses are based on data file from the Czech Election Study 2006.

Keywords

voting; stratification; social class; income; gender; religion; employment sector

Note

Tento text částečně vychází z kapitoly Vlachové a Řehákové (2007) a byl prezentován na konferenci „20 Years of Czech Democracy“.

¹Sociologický ústav AV ČR

Úvod

Termínem *stratifikace* se rozumí studium strukturovaných sociálních nerovností, tj. jakýchkoliv systematických nerovností mezi skupinami lidí. Sociální stratifikace má svůj původ ve Weberově definici:

- tradičních *statusových* společností;
- fluidnějších *třídně* založených společností.

Většina společností je stratifikována podle sociální třídy, příjmu, pohlaví/genderu a náboženství. Mohou však existovat i strata jiná, například věková. Jak strata formovala volební chování ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2006 ukazují výsledky analýz provedených na datovém souboru z povolebního šetření Česká volební studie, které provedlo CVVM Sociologického ústavu AV ČR od 9. do 21. června 2006. Dotázáno bylo 2002 respondentů ve věku od 18 let výše. Výběr byl proveden kvótní metodou.

Sociální třída

S třídní strukturou vždy souvisela struktura politických ideologií a politických stran. Komunismus, socialismus, liberalismus a konzervatismus byly tradičními ideologiemi dělnické, střední a vyšší třídy, vznikly na základě jejich třídní identity a vyrůstaly na nich tradiční politické strany (komunistické, socialistické a sociálně-demokratické, liberální, liberálně-konzervativní a konzervativní).

Výzkum vztahu mezi třídou a volebním chováním je založen na předpokladu, že voliči tíhnou k volbě strany, která je přirozená jejich sociální třídě. Hypotéza o třídním zájmu předpokládá, že dělnická třída bude podporovat levicové strany proto, aby si polepšila v rámci ekonomické redistribuce, zatímco střední třída nikoliv, neboť redistribuci odmítají a chtějí si zachovat své dosavadní příjmy (Downs, 1957; Golthorpe a kol., 1969). Předpokládá se, že lidé si chtějí udržet či zlepšit své ekonomické postavení na náklady ostatních tříd a volby jsou považovány za vyjádření demokratického třídního boje. Empirickou skutečností však je, že ne všichni členové určité třídy volí podle svého (předpokládaného) třídního zájmu (Nieuwebeerta, 1996; Manza a Brooks, 1999). Můžeme tak nalézt dělnické „konzervativce“, kteří volí pravici, i „novou třídu“ – příslušníky střední třídy, kteří volí levici. Ti všichni volí „nepřirozeně“ vzhledem k jejich předpokládaným třídním zájmům (Achterberg a Houtman, 2006).

V poslední době je „nepřirozené“ volební chování sociálních tříd vysvětlováno nejčastěji kulturními zájmy (Hechter, 2004; Achterberg a Houtman, 2006). Levicové chování střední třídy vysvětluje např. Knutsen (2001) růstem zaměstnanosti ve veřejném sektoru. Velká část střední třídy je v expandujícím veřejném sektoru zaměstnána, jsou placeni z veřejných financí, podílejí se na jejich přerozdělování a navíc prošli vzdělávacími institucemi a intelektuálním prostředím, které prosazuje hodnoty a ideologii veřejného sektoru, a proto podporují růst státu, který ve své agendě nabízí levicové politické strany. V mnoha zemích se tak zaměstnanecký sektor (veřejný/soukromý) stává novým štěpením, neboť zaměstnanci v soukromém sektoru mají jiné ekonomické zájmy a pohybují se v jiném hodnotovém prostředí, než zaměstnanci v sektoru veřejném (Knutsen, 2001).

Pro měření vztahu mezi sociální třídou a volebním chováním je nutno definovat sociální třídu. Tato definice není jednoduchá. Koncept „třídy“ je stále předmětem vědeckých debat. V prvních studiích vztahu mezi sociální třídou a volebním chováním byla použita dichotomická třídní proměnná: manuální/nemanuální (Alford, 1963, 1967), pozdější studie používaly detailnější třídní schéma – EGP vyvinuté Eriksonem, Golthorpem a Portocarerrovou (1979) a rozpracované Eriksonem a Golthorpem (1992). V této studii používáme třídní klasifikaci o šesti kategoriích podobnou klasifikaci EGP. Pracovali jsme s proměnnou sociální třída o šesti kategoriích:

- vyšší odborníci = zákonodárci, vyšší úředníci, vedoucí a ředitelé, vědci a odborníci ve vědě, odborní pedagogové;
- nižší odborníci = technici, učitelé, zdravotníci, mistři;

- rutinní nemanuální = nižší administrativní pracovníci, úředníci ve službách a obchodě, obsluhující pracovníci, prodavači a předváděči zboží;
- samostatní = všechny samostatně výdělečně činné osoby bez ohledu na počet podřízených; kvalifikovaní dělníci; polokvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci.

V České republice platí, že vyšší třídy participují ve volbách více než třídy nižší. Zatímco u vyšších odborníků byla účast ve volbách do Poslanecké sněmovny PČR v roce 2006 téměř 88%, ze sociální třídy nižších odborníků se voleb zúčastnilo 78 % voličů, rutinních nemanuálních 62 %, ze samostatných 79 %, z kvalifikovaných manuálních pracovníků 66 % a z polokvalifikovaných a nekvalifikovaných manuálních pracovníků ve volbách do Sněmovny participovalo jen okolo 52 % oprávněných voličů.

Tabulka 1 ukazuje vztah mezi sociální třídou a volbou strany. Třídní polarizace volebního chování je zde patrná – vyšší odborníci a samostatní volili převážně liberálně-konzervativní ODS, kvalifikovaní, polokvalifikovaní a nekvalifikovaní manuální pracovníci volili nejčastěji sociální demokracii a komunistickou stranu. Podle adjustovaných reziduí byla KSČM dokonce přirozenější stranou pro všechny manuální pracovníky, než ČSSD. V třídě nižších odborníků jsou dvě velké téměř stejně silné skupiny voličů ODS a ČSSD, nižší odborníci však také významně více volili Stranu zelených. Strana zelených se však v těchto volbách stala „přirozenou“ stranou rutinních nemanuálních pracovníků.

Tabulka 1: Třída a volba strany ($n = 1\,022$)

	KSČM	ČSSD	SZ	KDU-ČSL	ODS
Vyšší odborníci	5,9 -2,9	27,4 -2,0	3,7 -1,0	7,4 -0,4	55,6 4,8
Vyšší odborníci	5,9 -2,9	27,4 -2,0	3,7 -1,0	7,4 -0,4	55,6 4,8
Nižší odborníci	7,3 -2,7	38,2 0,9	6,7 0,7	4,2 -2,0	43,6 1,9
Rutinní nemanuální	12,7 -0,6	34,1 -0,3	7,8 1,6	8,8 0,3	36,6 -0,2
Samostatní	4,2 -3,3	13,4 -5,3	5,0 -0,3	7,6 -0,3	69,7 7,8
Kvalifikovaní manuální	23,9 4,1	42,0 2,1	4,5 -0,7	9,7 0,8	19,9 -5,2
Polokvalifikovaní/nekvalifikovaní	22,9 3,8	45,3 3,2	4,5 -0,7	11,7 1,9	15,6 -6,6

Poznámka: Řádková procenta a adjustovaná rezidua

Uvedené třídění druhého stupně podává celkem očekávané výsledky o vztahu mezi sociální třídou a volebním chováním. Pro podrobnější analýzu byl dále zvolen logitový model a analýza byla provedena pro voliče dvou největších politických stran, které ve volbách do Poslanecké sněmovny dosáhly přes 30 % a jejich voliči byli také dostatečně zastoupeni v datech z povolebního výzkumu – liberálně-konzervativní ODS a sociálně-demokratické ČSSD.

Vysvětlovanou proměnnou byly dichotomická proměnná „volba“ s kategoriemi ODS/ČSSD a vysvětlujícími proměnnými byla v prvním modelu třída, ve druhém třída a zaměstnanecký sektor. Výsledky logitových modelů se interpretují pomocí šance volby ODS, která je odhadnutá modelem:

$$OS_{ODS} = \frac{OC_{ODS}}{OC_{ČSSD}} = \frac{OP_{ODS}}{OP_{ČSSD}},$$

kde OS = odhadnutá šance volby ODS

OC = odhadnutá četnost volby ODS/ČSSD

OP = odhadnutá pravděpodobnost volby ODS/ČSSD

Kvalita modelu se posuzuje podle dosažené významnosti P statistiky G^2 dobré shody modelu a dat a podle velikosti maximálních adjustovaných reziduí. Tyto hodnoty jsou spolu s počtem stupňů volnosti (df) uvedeny v tabulkách 2 a 3.

Pokud do modelování vstoupí jako vysvětlující proměnná pouze sociální třída, nelze zamítnout model, ve kterém není rozdíl v odhadnutých šancích volby ODS mezi nižšími odborníky a rutinními nemanuálními pracovníky (viz tabulka 2). Pořadí tříd podle odhadnutých šancí volby ODS od nejméně příznivě nakloněných voličů po nejvíce příznivě nakloněné je ostatní dělníci (0,34), kvalifikovaní dělníci (0,46), nižší odborníci (1,05) a rutinní nemanuální (1,05), vyšší odborníci (2,06), samostatní (5,26). Šance menší než 1 znamená preferenci ČSSD, naopak šance 1 a větší znamená preferenci ODS. Dělníci bez rozdílu kvalifikace tedy jednoznačně preferují ČSSD před ODS. U nižších odborníků a rutinních nemanuálních je pravděpodobnost volby ODS stejná jako pravděpodobnost volby ČSSD. Samostatní a vyšší odborníci přesvědčivě preferují ODS před ČSSD.

Tabulka 2: Odhadnuté šance ODS v jednotlivých sociálních třídách

Třída	Odhadnuté šance ODS
Samostatní	5,26
Vyšší odborníci	2,06
Nižší odborníci	1,05
Rutinní nemanuální	1,05
Kvalifikovaní dělníci	0,46
Ostatní dělníci	0,34

$$G^2 = 0,00146, df = 1, P = 0,970, \text{ maximální adjustované reziduum} = \pm 0,0382$$

Pokud se zaměříme pouze na zaměstnance (a ze sociální třídy vypustíme kategorii „samostatní“), pak v datech z povolebního výzkumu bylo 57,5 % zaměstnanců zaměstnáno v soukromém sektoru (soukromé podniky) a 42,5 % v sektoru veřejném (státní podniky, státní správa, samospráva, veřejné instituce, nadace a veřejně prospěšné společnosti). Četnosti zaměstnanců v obou sektorech byly dostatečně vysoké, aby bylo možné otestovat, do jaké míry se volební chování sociálních tříd liší, pokud pracují v soukromém nebo veřejném sektoru. Modelování šancí volby ODS/ČSSD pro jednotlivé sociální třídy s přihlédnutím k zaměstnaneckému sektoru ukázalo, že sektor má významný vliv na volební výběr (viz tabulka 3). Rozdíl ve volebním chování je obzvláště markantní u vyšších odborníků. V soukromém sektoru se vyšší odborníci výrazně přiklánějí k ODS, šance volby ODS je tu u nich v 4,73, zatímco ve veřejném sektoru je to jen 1,37. V soukromém sektoru se také k ODS více než k ČSSD podle našeho modelu přiklánějí šance nižší odborníci a rutinní nemanuální pracovníci (u obou je šance volby ODS 1,56), ale ve veřejném sektoru je tomu naopak (šance volby ODS je 0,96). Dělníci – kvalifikovaní, polokvalifikovaní i nekvalifikovaní – v obou sektorech jednoznačně preferují ČSSD (šance volby ODS je u nich v soukromém sektoru 0,43 a ve veřejném 0,35).

Tabulka 3: Odhadnuté šance ODS v jednotlivých sociálních třídách s přihlédnutím k zaměstnaneckému sektoru

	Odhadnuté šance ODS v soukromém sektoru	Odhadnuté šance ODS ve veřejném sektoru
Vyšší odborníci	4,73	1,37
Nižší odborníci	1,56	0,96
Rutinní nemanuální	1,56	0,96
Kvalifikovaní dělníci	0,43	0,35
Ostatní dělníci	0,43	0,35

$$G^2 = 2,28569, df = 5, P = 0,808, \text{ maximální adjustované reziduum} = \pm 1,1835$$

Příjem

Osobní průměrný celkový čistý měsíční příjem (dále jen příjem) byl měřen pomocí kategorizované proměnné. Pro účely této analýzy byla tato proměnná rozdělena do čtyř kategorií tak, aby v každé kategorii byla přibližně čtvrtina respondentů. V první kategorii je 26,7 % respondentů a jsou to ti, kteří se pohybují v rozmezí bez příjmu až 7 499 Kč. V druhé kategorii je 24,6 % respondentů s příjmem 7 500 až 9 999 Kč, ve třetí kategorii je 26,4 % respondentů s příjmem 10 000–14 999 Kč. Ve čtvrté kategorii je 22,2 %

respondentů s příjmem 15 000 Kč a více. V některých analýzách budu používat příjem rozdělený jen na dvě kategorie: nižší (= bez příjmu až 9 999 Kč), vyšší (= 10 000 Kč a více).

Z tabulky 4 vyplývá, že voliči Strany zelených a ČSSD pocházejí ze všech kategorií osobního příjmu přibližně vyrovnaně. Voliči ODS častěji pocházejí z vyšších příjmových skupin, zejména z nejvyšší. Voliči KDU-ČSL patří častěji do nižších příjmových skupin, obdobně jako voliči KSČM. Tyto závěry zůstávají v platnosti i při kontrole pohlaví a náboženského vyznání.

Tabulka 4: Příjem a volba ($n = 923$)

Příjem	KSČM	ČSSD	SZ	KDU-ČSL	ODS
1. kvartil	15,6 % 0,1	37,5 % 0,5	6,8 % 0,5	11,5 % 2,3	28,6 % -2,1
2. kvartil	26,6 % 5,5	35,9 % 0,0	4,6 % -1,0	11,4 % 2,6	21,5 % -5,1
3. kvartil	13,8 % -0,9	37,9 % 0,8	8,3 % 1,8	5,5 % -1,4	34,4 % -0,3
4. kvartil	6,2 % -4,6	32,4 % -1,3	4,1 % -1,4	2,9 % -3,2	54,4 % 7,3

Poznámka: Řádková procenta a adjustovaná rezidua.

Pohlaví

Vliv pohlaví na volební chování se objevuje jen u voličů KDU-ČSL, neboť tuto stranu volí častěji ženy než muži (viz tabulka 5). Pro ostatní strany platí, že je obě pohlaví volí stejně.

Tabulka 5: Pohlaví a volba ($n = 1 137$)

Pohlaví	KSČM	ČSSD	SZ	KDU-ČSL	ODS
Muž	13,8 % 0,2	36,4 % 1,4	5,5 % -1,6	5,9 % -2,3	38,4 % 0,6
Žena	13,5 % -0,2	32,3 % -1,4	7,9 % 1,6	9,5 % 2,3	36,8 % -0,6

Poznámka: Řádková procenta a adjustovaná rezidua.

Náboženství

Náboženské vyznání bylo v šetření měřeno dvěma způsoby, a to otázkami:

1. „K jakému náboženskému vyznání se hlásíte?“
2. „Jak často navštěvujete bohoslužby?“

Z takto měřených proměnných bylo možné zkonstruovat proměnnou o dvou kategoriích – „bez vyznání“ a „katolík“ – a proměnnou o čtyřech kategoriích – „bez vyznání“, „katolík, který nikdy nenavštěvuje bohoslužby“, „katolík, který navštěvuje bohoslužby méně často než jednou měsíčně“, „katolík, který navštěvuje bohoslužby alespoň jednou měsíčně“. Bez vyznání je 479 respondentů, tedy 39 %, katolíků je 750 (61 %). Rozdělení proměnné o čtyřech kategoriích v procentech je 39,3 %, 13,4 %, 32,2 % a 15,1 %.

Vliv náboženského vyznání na volební chování dokumentuje tabulka 6 s dvouhodnotovou proměnnou charakterizující náboženské vyznání a tabulka 7 s čtyřhodnotovou proměnnou charakterizující náboženské vyznání. Z obou tabulek je zřejmé, že typ náboženského vyznání není důležitý u voličů

ČSSD a Strany zelených (adjustovaná rezidua, která ukazují na odchylku od hypotézy nezávislosti, jsou ve sloupcích SZ a ČSSD menší než 2,0). Náboženské vyznání v dvouhodnotové variantě hraje roli při volbě KDU-ČSL a KSČM. Voliči KDU-ČSL jsou častěji katolíci než bez vyznání, u voličů KSČM je tomu naopak. Náboženské vyznání ve čtyřhodnotové variantě ukazuje další souvislosti (viz tabulka 7). Katolíci, kteří navštěvují bohoslužby alespoň jednou měsíčně, volí ODS méně často než ostatní katolíci a lidé bez vyznání. Voliči KDU-ČSL se převážně rekrutují z katolíků, kteří navštěvují bohoslužby alespoň jednou měsíčně, jen velmi málo jich je z lidí bez vyznání nebo z katolíků, kteří nikdy nenavštěvují bohoslužby. Voličů KSČM ubývá směrem od lidí bez vyznání a nepraktikujících katolíků k horlivějším (navštěvujícím bohoslužby, ale méně často než jednou měsíčně) a horlivým katolíků (navštěvujícím bohoslužby alespoň jednou měsíčně).

Tabulka 6: Náboženské vyznání a volba ($n = 739$)

Vyznání	KSČM	ČSSD	SZ	KDU-ČSL	ODS
Bez vyznání	18,1 % 3,3	33,9 % -0,4	7,7 % 1,6	0,7 % -6,6	39,5 % 1,5
Katolík	9,6 % -3,3	35,5 % 0,4	4,9 % -1,6	16,0 % 6,6	34,0 % -1,5

Poznámka: Řádková procenta a adjustovaná rezidua.

Tabulka 7: Náboženské vyznání a volba ($n = 731$)

Vyznání	KSČM	ČSSD	SZ	KDU-ČSL	ODS
Bez vyznání	18,1 % 3,3	33,9 % -0,5	7,7 % 1,5	0,7 % -6,6	39,5 % 1,6
Katolík nepraktikující	17,4 % 1,4	38,0 % 0,7	5,4 % -0,3	1,1 % -3,1	38,0 % 0,5
Katolík praktikující občas	9,3 % -1,9	38,6 % 1,5	5,3 % -0,6	9,3 % -0,7	37,4 % 0,6
Katolík praktikující min. jednou měsíčně	4,1 % -3,1	27,9 % -1,8	4,1 % -1,0	41,0 % 12,1	23,0 % -3,3

Poznámka: Řádková procenta a adjustovaná rezidua.

Závěr

Co se týče volebního chování v České republice, pak lze říci, že KSČM, ČSSD a ODS jsou stranami třídními. Sociální třídy volí politické strany, které hájí jejich třídní zájmy. Platí to zejména pro nižší a dělnickou třídu (kvalifikované, polokvalifikované a nekvalifikované dělníky) a střední a vyšší střední třídu (samostatné a vyšší odborníky). Samostatní a vyšší odborníci volí mnohem častěji ODS, kvalifikovaní dělníci KSČM a polokvalifikovaní a nekvalifikovaní ČSSD a KSČM. Také logitové modely potvrzují, že největší šance volit ODS byla nalezena u samostatných a vyšších odborníků, naopak největší šance volit ČSSD existuje u dělníků. Sociální třídy mají také rozdílnou volební účast. Nejvyšší volební účast vykazují vyšší odborníci, nejnižší naopak polokvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci.

Sociální třída však nepochybně nevysvětluje volební chování bezesbytku. Naše analýzy potvrzují také efekt statusových zájmů na volební chování. Statusem je míněna sociální pozice skupiny lidí, která má určitou sociální identitu, vyznačuje se určitým životním stylem a konzumem určitých kulturních statků. Zaměstnanecký sektor, příjem, pohlaví a religiozita modifikují volební chování sociálních tříd. Zaměstnanecký sektor vede u nižších odborníků a rutinních nemanuálních pracovníků k naprosto kontrastním volebním rozhodnutím. U KDU-ČSL je patrné, že pohlaví, příjem a religiozita vysvětlují volbu této strany více než sociální třída. A co se týče Strany zelených, neprokázal se efekt žádné ze sledovaných významných stratifikačních proměnných, předpokládám však, že jde o statusovou stranu, jejíž existenci lze vysvětlit stratifikací věkovou a environmentálními zájmy.

Seznam použité literatury

- ACHTERBERG, P., HOUTMAN, D. (2006): Why Do So Many People Vote „Unnaturally“? *European Journal of Political Research*, č. 45, s. 75–92.
- ALFORD, R. (1967): Class Voting in Anglo-American Political Systems, s. 67–94. In LIPSET, S. M., ROKAN, S. (eds.). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*. New York.
- DOWNS, A. (1957): *An Economic theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- ERIKSON, R., GOLTHORPE, J. H., PORTOCARERRO, J. (1979): Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France and Sweden. *British Journal of Sociology*, č. 30, s. 415–441.
- ERIKSON, R., GOLTHORPE, J. H. (1992): *The Constatn Flux: A Study of Class Mobility in Industrial in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- GOLTHORPE, J. a kol. (1969): *The Affluent Worker in Class Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HECHTER, M. (2004): From Class to Culture. *The American Journal of Sociology*, sv. 110, č. 2, s. 400–445.
- KNUTSEN, O. (2001): Social Class, Sector Employment, and Gender as Party Cleavages in the Scandinavian Countries: A Comparative Longitudinal Study, 1970–1995. *Scandinavian Political Studies*, sv. 24, č. 4, s. 311–350.
- MANZA, J., BROOKS, C. (1999): *Social Cleavages and Political Change: Votes alignments and US Party Coalitions*. Oxford/NY: Oxford University Press.
- NIEUWBEERTA, P. (1996): The Democratic Class Struggle in Postwar Societies: Class Voting in Twenty Countries, 1945–1990. *Acta Sociologica*, 39 (4), s. 345–383.
- VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. (2007): Sociální třída a její vliv na volební chování, s. 133–146. In LEBEDA, T. a kol. (eds.). *Voliči a volby 2006*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.